

Veenlijken

Ton van Drunen

*Een over-groot en meer dan gemeyn man
'Het Rheense veen is een plaetz van grooten om-loop,
staende eensdeels onder Gelderland en eensdeels
onder 't Sticht van Utrecht, alwaer bij ons gedenken
onder d'aerd is gevonden een dood lichaem,
doch heel en ongeschonden, van een over-groot en
meer dan gemeyn man, hebbende, op de wyze van een
tweeden Hercules, een ossen-huyd in stede van een
mantel onder syne armen geslaeghen.'*

Aldus het relaas van de 'recht-geleerden' Arend van Slichtenhorst, die in zijn **XIV BOEKEN VAN DE GELDERSSE GESCHIEDENISSEN** uit 1654 voor het eerst in de Nederlandse historie melding maakt van de vondst van een veenlijk. En dat nog wel in de uitgestrekte venen ten noordoosten van Rhenen.

Daar de turfwinning hier al in de 15e eeuw begonnen was, is het zeer waarschijnlijk dat de Rhenense reus voorafgegaan werd door meer lotgenoten. Mogelijk baarde zo'n vondst wel opzien, zo geen opschudding, maar zodra bleek dat niemand uit de buurt vermist werd, ebde de belangstelling snel weg. Misschien ook waren veenarbeiders of hun bazen verlegen met zo'n vondst, vooral als men het gerucht vreesde bij een misdaad betrokken te zijn.

Overigens bestond in die periode het vreemde beroep van lijkenpikker. Geëxecuteerde misdadigers werden graag verzameld door leden van dit onfrisse gilde, die de stoffelijke overschotten voor goed geld kwijt konden aan wonderdokters, marskramers, apothekers e.d., die de door de lijkenpikker uitgedroogde lijken tot poeder vermaalden om dit als Mumia op de markt of aan de man te brengen. Mumia, beter: Mumia vera Aegyptiaca, ofwel echt Egyptisch mummiepoeder, was destijds een panacee, een wondermiddel tegen alle kwalen. Een veenlijk zal een welkome aanvulling op het inkomen van diverse handelaars betekend hebben.

Dat van de Rhenense Hercules nooit meer iets gehoord is, valt, na bovenstaande opsomming van mogelijkheden, dus licht te begrijpen.

Meer van hetzelfde

Daar de veenontginning rond Rhenen erg vroeg viel, maar in de volgende eeuwen een geduchte uitbreiding in het noordoosten van Nederland en op de grens van

Noord-Brabant en Limburg kreeg, lijkt het de moeite waard om na te gaan of er meer veenlijken aan het licht kwamen.

Welnu, tot op heden blijken minstens 46 stoffelijke overschotten uit de prehistorie, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen alleen al in Friesland, Groningen en Drente gevonden te zijn. In De Peel daarentegen is geen enkel exemplaar aangetroffen, terwijl ook uit de laagveenmoerassen van Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Overijssel geen vondsten bekend zijn.

Periodisering

Met de moderne dateringsmethoden is vrij nauwkeurig aan te geven uit welke tijd veenlijken stammen. Wereldwijd gezien vonden de alleroudste hun laatste rustplaats in het veen rond ± 8.000 v.C., terwijl de jongste exemplaren tot in de moderne tijd een treurig einde in de veenmoerassen vonden. In ons land zijn de meeste veenlijken uit de Late IJzertijd (± 250 v.C. – 0) of de Romeinse Tijd (± 0 – 400 n.C.), kortom uit de periode rond het begin van onze jaartelling.

De beschrijving van onze Rhenense ‘over-grote en meer dan gemeyne man’ doet vermoeden dat ook hij uit de prehistorie stamt.

Bekende veenlijken

Op 8 mei 1950 vonden twee arbeiders bij het turfsteken voor eigen behoefte in het veen bij Tollund, een plaatsje in het centrale deel van Jutland, een stoffelijk

overschot dat er zo gaaf uitzag dat ze aanvankelijk dachten dat er een vermoorde tijdgenoot voor hen lag. Zij waarschuwden de politie maar ook het plaatselijke museum, dat de boodschap doorgaf aan professor P.V. Glob van de universiteit van Aarhus. Professor Glob was een autoriteit op het gebied van veenlijken, die met enige regelmaat uit de moerassen van Midden-Jutland opdoken.

Het meisje van Yde, vlak na de vondst (uit: ‘Vereeuwigd in het veen’)

‘De man van Tollund’ was slechts gekleed in een leren puntmuts en een dito gordel.

Nauwkeurige beschouwing leerde dat hij een strop om zijn hals had. Het lijk werd afgevoerd in een speciaal gemaakte kist, waarin het met het omringende veen kwam te liggen. Het geheel was zo zwaar dat het transport een slachtoffer eiste. Een van de dragers bezweek aan een hartaanval. Een veenlijk te meer. Uitgebreid onderzoek dateerde de vondst op de IJzertijd (± 750 v.C. – 0). De strop om de hals wees erop dat het zoveelste mensenoffer uit die periode gevonden was. Het was het fraaist bewaarde veenlijk tot op dat ogenblik.

Op 26 april 1952, dus nauwelijks twee jaar na de opgraving van ‘de man van Tollund’, werd op nog geen 20 kilometer afstand opnieuw een goed geconserveerd

Het ‘echt’paar van Weerdinge (uit: ‘Vereeuwigd in het veen’)

veenlijk gevonden. Naar het nabijgelegen dorp Grauballe kreeg dit stoffelijk overschot de naam van ‘de man van Grauballe’. Overigens herinnerde een oude boerenvrouw zich dat in 1887 een turfsteker, Rooie Christiaan genaamd, verdwenen was. De media wierpen zich op dit nieuwtje en geruime tijd was er slechts sprake van ‘Rooie Chris’. Een datering met de C14-methode bepaalde enkele jaren later onomstotelijk dat de man van Grauballe vrij wat ouder was. Ook hier constateerde Glob dat het iemand uit de IJzertijd betrof, dat de man geen kleding droeg en dat hij ter dood was gebracht, in dit geval door het afsnijden van zijn keel. Alweer een bewijs dat men destijds mensenoffers bracht aan, wellicht, de goden van het veen. Na uitgebreide studie meent professor Glob dat er geofferd werd in de buurt van het lentefeest, mogelijk om een goede oogst af te smeken. Niet zo vreemd, de IJzertijdmensen waren immers landbouwers.

Uit de directe omgeving van Tollund en Grauballe stamt trouwens ook een rijke goudvondst. Hierop wordt later in het artikel teruggekomen.

Zoals hierboven al werd opgemerkt zijn in ons land ook behoorlijk wat veenlijken gevonden. Het bekendste exemplaar uit Nederland is ongetwijfeld ‘het meisje

van Yde'. Het dorpje Yde ligt op circa tien kilometer ten zuiden van de stad Groningen.

In 1897 raakte een turfstecker zodanig van de rode haardos van zijn vondst in paniek, dat hij de dode voor een creatie van de duivel aanzag. Deze bij veel veenlijken vaak voorkomende rode gloed van het haar is te danken aan de inwerking van het veen. Het stoffelijk overschot was gehuld in een wollen mantel.

Het meisje van Yde leidde in het museum van Assen gedurende lange tijd een vrij onopvallend bestaan, totdat nieuwe technieken haar de mogelijkheid gaven duidelijker aan het daglicht te treden. Het ging hier om een jonge vrouw van circa 16 jaar uit, alweer het begin van onze jaartelling. Met behulp van de zogenaamde C14-methode werd bepaald dat zij ongeveer tussen 54 v. C en 128 n.C. geleefd moet hebben. Ook zij werd ter dood gebracht door wurging, in dit geval met een soort tailleband. Uit het feit dat haar hoofd aan één zijde kaalgeschoren was concludeert men wel, dat zij misschien voor overspel gestraft is.

Ook 'het paar van Weerdinge' is in de Nederlandse venen gevonden en wel in het Bourtangerveen op de grens met Duitsland. Een veenarbeider vond in juni 1904 twee lijken tegelijk, waarbij de een op de uitgestrekte arm van de ander lag. Hieruit maakte men op dat het om een echtpaar ging. De nieuwe vondst kreeg dan ook bekendheid als 'het echtpaar van Weerdinge'. Periode: rond het begin van de jaar-telling. Veel later bracht modern onderzoek aan het licht dat het om twee volwassen mannen ging. Het 'echtpaar van Weerdinge' werd 'het paar van Weerdinge'.

Moderne reconstructies

Nog maar sedert ongeveer twee decennia is de techniek zover voortgeschreden, dat men kans ziet om schedels uit een ver verleden zo waarheidsgetrouw te reconstrueren, dat men een goed idee krijgt van het uiterlijk van de betrokken mensen. De Engelsman Richard Neave werd bekend om zijn reconstructies van Philippus van Macedonië, de vader van Alexander de Grote, maar voor ons ook vooral om zijn 'meisje van Yde'. Haar ontroerende

De reconstructie van het hoofd van het meisje van Yde (uit: Vereeuwigd in het veen)

De goudschat van Beilen (Romeinse tijd)

gezichtje trekt veel belangstelling in het Drents Museum van Assen. Neave werd trouwens ook bekend om zijn werk voor de politie.

Zijn reconstructies van onidentificeerbare slachtoffers van moord leidden tot aanhouding van de moordenaar. Zijn kundigheden kregen ook in ons land beoefenaars.

Enkele jaren geleden leidde de vondst van fragmenten van een kinderlichaampje op verscheidene plaatsen in Nederland tot grote opschudding. Reconstructie van het schedeltje van 'het meisje van Nulde' had tot spoedig gevolg dat de ouders als daders voorgeleid en gestraft werden.

De man van Tollund (uit: Vereeuwigd in het Veen)

Offergaven en mensenoffers

Het aantal veenlijken dat door moord om het leven kwam is legio. Ondanks dat men bij tijd en wijle het veen gebruikt zal hebben om een slachtoffer te verbergen teneinde zo aan straf te ontkomen, moet er een andere oorzaak voor het grote aantal doden zijn. Door de eeuwen heen hebben moerassen kennelijk een mysterieuze indruk op de mens uitgeoefend. Het is nog niet eens zo lang geleden dat de grondniveaus als 'witte wieven' door de volksverhalen rondwaarden. Ook het verschijnsel van geheimzinnige vlammetjes in het nachtelijk veengebied komt vaak in de oude sagen en legenden terug. Sedert overoude tijden zal het geloof aan water- en moerasgoden en –geesten levend zijn geweest. Onderzoekers van de veenlijken nemen dan ook aan dat aan die vele verschijningen geofferd zal zijn.

In de voormalige venen zijn met enige regelmaat rijke schatten teruggevonden die in het veen, vaak ook het water, gedeponneerd werden. Op de schatvondst bij Tollund en Grauballe in de buurt werd al gewezen.

De goudschat van Beilen, die in het Drents Museum ligt, maar ook de Rhenense goudschat in Het Rondeel, zijn in de 4e eeuw n.C. aan het moeras toevertrouwd. Ook al wordt zelfs wel aangenomen dat in die periode een vertegenwoordiger van de elite prestige wilde winnen door op bovenstaande wijze afstand van een belangrijk deel van zijn fabelachtige rijkdom te doen, een offerande blijft tot de mogelijkheden behoren. En dat de dood van een mens als het ultieme offer werd beschouwd, is evenmin onwaarschijnlijk.

Tentoonstelling

Van 18 september tot en met 9 januari 2005 komt de grote internationale tentoonstelling *The Mysterious Bog People* onder de Nederlandse naam *Schatten uit het veen* naar het Drents Museum in Assen. Ruim 450 veenvondsten uit een keur van Noordwest-Europese landen zorgen voor de meest omvangrijke en meest boeiende expositie op dit gebied tot nu toe. Deze tentoonstelling is tot stand gekomen op initiatief van het Drents Museum. Na een ongewoon groot succes in Duitsland en Canada zal ook Assen ongetwijfeld veel bezoekers trekken:

Schatten uit het veen, van 18/09/2004 t/m 09/01/2005, di t/m zo 11-17 uur, Drents Museum, Brink 1, Assen, Telefoon: 0592-377773.

Bronnen

Archeologie Magazine, nr. 4-2004

Glob, P.V., *Mummies uit het veen*, Amsterdam 1971

Sanden, W.A.B. van der, *Vereeuwigd in het veen*, Amsterdam 1996